

B. STENGE CSABA*

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből I. A salánki megadás**

Rezümé. Ez a tanulmány a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének legnagyobb veszteségekkel járó akcióját, legsúlyosabb fiaskóját dolgozza fel. 1938. október 14-én Salánk mellett több mint 300 fő adta meg magát a Rongyos Gárda legnagyobb bevetett csoportjából. Az akció eseménytörténetén és a levonható tanulságokon túl a kivizsgálás során keletkezett jegyzőkönyvek is bemutatásra kerülnek.

Kulcsszavak: Rongyos Gárda, Kárpátalja, Salánk, megadás

Abstract. This paper describes the biggest fiasco of the Ragged Guards at Sub-Carpathia. On 14 October, 1938 over 300 members of the organization mass surrendered near Salánk. Beyond the events and lessons learned, this paper also presents the records, processed during the investigation.

Keywords: Ragged Guards, Sub-Carpathia, Carpathian Ruthenia, Salánk, surrender

Резюме. У статті розглянуто найбільше фіаско карпатської операції Гвардії обірванців. 14 жовтня 1938 року біля села Шаланки здалися в полон понад 300 осіб з найбільшого диверсійного загону Гвардії обірванців. Крім огляду хронології подій і висновків, у публікації проаналізовано протоколи тих подій.

Ключові слова: Гвардія обірванців, Закарпаття, Шаланки, здача.

Bevezető

80 évvel ezelőtt, 1938 októberében kezdődött meg a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetése. A legintenzívebb bevetési periódus az 1938. november 2-ai első bécsi döntést megelőző időszakhoz köthető. A Rongyos Gárda ezen periódus során szenvedte el a legsúlyosabb személyi és anyagi veszteségeit is 1938. október 14-én Salánknál, ahol az állományukból 301 fő adta meg magát. Ez a szám a Rongyos Gárda kárpátaljai műveletei során hivatalosan fogságba esett 354 fő túlnyomó többsége. A kiugróan súlyos veszteségek ellenére a salánki megadás egyes részletei máig feltáratlanok. Ez a tanulmány ezt a hiányosságot szünteti meg, ráadásul az események kivizsgálását követő, komoly forrásértékkel bíró eseménykutató jegyzőkönyvek is teljes terjedelmükben leközlésre kerülnek a tanulmány második felében.

Az eseménytörténet

A salánki megadáshoz vezető események a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének második fázisához köthetőek. Az 1. fázis 1938. október 5–9. között zajlott le, melynek során területelárasztásra és propagandatevékenységre került sor. A 2. fázis a megrohanó erők bevetése volt 1938. október 9–13. között. Ebben az időszakban az alábbiakban ismertetésre kerülő Iván-csoport mellett a másik bevetett jelentős

* PhD; Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, igazgató. * Архів міста обласного значення Татабаньо, директор. * Tatabánya City Archives, director. tmjvleveltar@upcmail.hu

**A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

erő a Prém József vezette 1. század volt, melyet eredetileg Munkács megrohanására terveztek bevetni, és amelyet a derceni csatában szórtak szét a csehszlovák erők.

Az Iván-csoport feladata Beregszász megrohanása és elfoglalása lett volna.¹ Ebben az eredeti terv szerint reguláris katonai erők is részt vettek volna (három lövészzászlóalj), de a reguláris erők bevetése végül elvetésre került. Október 9-én délelőtt jelentkezett a magyar hatóságoknál egy beregszászi magyar fiatalember, akinek jelentése szerint Beregszászban kb. 150 fő magyar nemzetiségű, részben puskával, részben pisztollyal felfegyverzett helyi magyar férfi áll készenlétben arra, hogy megrohanás esetén a betörő magyar csapatokat támogassa.² A betörő magyar csapatokhoz való csatlakozásra a város megrohanása esetén parancsot is kapott.

Ezt követően adta ki az utasításokat október 9-én Stefán Valér vezérkari százados, a Rongyos Gárda műveleteinek helyi koordinátora – aki hivatalosan szállás szabályozó vezérkari tisztként volt Vásárosnaményban – a rendelkezésre álló kötelékek határon való átdobására, Beregszász és Munkács megrohanására. Erre október 9-én az ötödikétől kapkodva felállított, fentebb már említett 1. század (parancsnok Prém József tartalékos főhadnagy) és 2. század (parancsnok vitéz Iván Imre tartalékos főhadnagy) állt rendelkezésre. A 2. század azt a parancsot kapta, hogy az előbb induló 1. század nyomán október 9-éről 10-ére virradó éjjel hatoljon át a határon felfedezett résen Tarpánál, és húzódjon fel a Beregszász melletti hegyekbe. Ott éjjelezen és ott is maradjon 10-én egész nap, majd 11-én estig. 11-én éjjel rohanja le Beregszászt. Ha nem tudja tartani, Asztély irányban hátulról törjön át a határon magyar területre.

A 2. század október 9-én 23:30-kor került bevetésre Tarpáról. A század állományából 45 fő 10-én hajnali 4:30-ra visszatért Tarpára, mert leszakadtak a századtól, és eltévedtek. Így nélkülük 107 fő lépte át a határt (legalábbis előljáróik azt hitték, hogy ez történt).

Ezt követően került kapkodva feltöltésre a 3. század (parancsnok dr. Bukovinszky Péter tartalékos főhadnagy) 69 fővel, és a 4. század (parancsnok dr. Somogyi Ottó tartalékos hadnagy) 100 fővel.

¹ Városok megrohanása és elfoglalása véleményem szerint elhibázott koncepcióra épült (ez az általános felkelés képének mutatása, mely a városokban csúcsosodik ki), hiszen a bevetett diverziós erők ezt követően nem kaptak volna támogatást, utánpótlást Magyarországról. Beregszászban a város megrohanását és elfoglalását kivitelezni is tudták volna, míg Munkácson a bevetett limitált magyar erők, és az ott állomásozó jelentősebb csehszlovák haderő miatt ezt nem tudták volna hatásosan végrehajtani. Munkács megrohanása egyébként azért szerepelt a tervben, hogy a beregszászi akció ne elszigetelt legyen, és megossa a csehszlovák erőket. Ismételten meg kell azonban jegyezni, hogy hiába foglalták volna el Beregszászt a magyar erők, mert utána Magyarországról sem érdemi csapaterősítéseket, sem lőszerutánpótlást nem kaptak volna. A beérkező csehszlovák csapaterősítések ostroma pedig – a tetemes anyagi károk mellett – súlyos veszteségeket okozott volna a megrohanó csoporton túl a beregszászi magyar lakosságnak is.

² Az természetesen nyilvánvaló, hogy a helyi magyar lakosság intenzíven támogatta volna a benyomuló magyar erőket, de a jelentés szerint helyben rendelkezésre álló fegyverzet mennyisége túlzónak tűnik (a lőszerhelyzet pláne kérdéses), és ismeretlen az adott csoport tagjainak szervezettsége, kiképzési szintje is.

Mivel hír érkezett arról, hogy Beregszászban megjelent néhány csehszlovák páncélgépkocsi is, a csoport kapott ellenük néhány lángkézigránátot.³ (Nehézpuskák átvitelét is tervezték a páncélosok ellen vívott harcra, de ebbe Homlok Sándor vezérkari ezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke 5. osztályának vezetője, az egész akció parancsnoka végül nem ment bele, mert azok egyértelmű magyar eredetét nem lehetett volna letagadni ellenséges kézbe kerülésükkor.)

A 3. század 10-én este 21 órakor átlépte a határt, azzal a paranccsal, hogy vegye fel a kapcsolatot a Beregszász mellett rejtőző 2. századdal, rendelje magát annak parancsnoksága alá, és vegyen részt a város megrohanásában.

Ekkor jött a nagy meglepetés, mert a 3. századot Tarpa mellől elindító Stefán vezérkari százados előtt megjelent a 2. század parancsnoka, Iván főhadnagy, aki jelentette, hogy előző éjjel nem lépték át a határt, mert a határ menti erdőkben a vezetők hibájából eltévedtek, és a nyílt terepre már csak világosban értek, így az erdők fedezékébe húzódtak vissza. Mivel ivóvizük sem volt, több emberüket hátraküldték Tarpára, akik víz helyett bort hoztak, amittől sokan lerészegedtek a századból. Iván jelentette, hogy a Beregszász lerohanására vonatkozó parancsot végrehajtani ezzel a századdal nem tudja. Stefán a megerősített csoport bevetésével erre mégis rábeszélte. Előre is küldte Ivánt az immár élre került 3. század után, hogy a mögötte felvonuló 2. és 3. századot egyesítve hajtsa végre a feladatot. Az utánuk befutó, és 21:50-kor meginduló 4. század azt a parancsot kapta, hogy a két támadó századdal lépjen érintkezésbe, és fedezze a támadásukat. Ha ez nem sikerülne, a visszavonulókat felfogva, kis csoportokban törjön át Lengyelországba.

Iván elérte az élen lévő 3. századot, és a 3. és 2., majd utánuk a 4. század is lövés nélkül kelt át a határon. Az oldalbiztosítás és összeköttetés hiánya miatt azonban hamarosan problémák jelentkeztek. A gyorsabban mozgó 4. század jobbról utolérte a hátul vonuló 2. századot. A sötétben egymást ellenségnek véelve a két század lefeküdt, és 20–25 percig kémlelték egymást, mire rájöttek, hogy saját erőkről van szó. Közben viszont az élen haladó 3. század továbbment és elszakadtak egymástól, így a csoport kettészakadt, és elvesztette egymást.

Az egymástól függetlenül vonuló két csoport hamarosan elérte a Vérke patakot. A 3. század Borzsova községen keresztül, az ott lévő őrizetlen hídon gond nélkül, nagyon gyorsan átkelt a patakon. A másik csoportot vezető Iván főhadnagy összekötő járőröket sem küldött ki a 3. század keresésére, és hidat vagy sekély gázlót sem próbált találni a Vérkén, hanem egyből átgázoltatta a csoportját az adott részen mintegy 1 m 20 cm mély vízben (ez némi idővesztést is okozott, és persze a ruhájuk is átázott). Reggelre mindkét csoport – egymásról nem tudva, egymástól mintegy 5 km-re – túl

³ Ezek gyakorlatilag éghető anyaggal – benzinnel – megtöltött fél literes gyújtópalackok voltak (melyet a köznyelv „Molotov-koktélnak” nevez). A 38/A M. lángkézigránát begyújtását külső, a palackhoz rögzített, ampullában tárolt gyújtóanyag végezte. Törekeny és gyúlékony mivolta miatt ütészálló bádogtokban történt a szállítása.

volt Nagymuzsalyon, a Beregszász feletti hegyekben. Itt Iván nem küldött ki felderítőket és a beregszászi csehszlovák erőkről csak a szőlőhegyre feljövő nagymuzsalyi és benei lakosoktól érdeklődött, valamint egy beregszászi erdőkerülőtől. Az utóbbtól származó, általa nem ellenőrzött, a csehszlovák erők méretét eltúlzó hírek alapján Iván elállt Beregszász megtámadásától, és úgy döntött, hogy Lengyelország felé tör át. (Valamiért úgy vélte – bár erre bizonyítéka nem volt, és ez nem is így történt –, hogy a magyar határsávot nagyon megerősítették.) Este az egyik tábori őrsnél fegyelmetlenség és vaklárma miatt kisebb lövöldözés is kitört, feltehetően erre figyeltek fel a csehszlovák rendvédelmi erők is, melyek eddig nem igazán tudtak a csoportról. A csoport 12-én hajnalban elindult, és Nagymuzsalytól északkeletre, reggel 7 óra után véletlenül összefutott egyik vízkereső járőrük a 3. század egy hasonló vízkereső járőrével. Ekkor egyesült az eddig két csoportban, külön vonuló 2., 3. és 4. század. Feltehetően az előző éjjeli lövöldözés hatására október 12-én reggel 9 óra körül már néhány csehszlovák Letov Š.328 közelfelderítő–könnyűbombázó repülőgép is megjelent a térségben. A csoport egy időre megállt Nagymuzsaly és Kovászó között. 11 óra körül Nagymuzsaly felől egy Beregszászból kivezényelt háromfős csehszlovák csendőrijárőr közelítette meg őket. Iván a rejtőző csoportjának elrendelte, hogy a csendőröket lövés nélkül fogják el, hogy információhoz jussanak, de a járőr parancsnoka, Ondřej Rigan törzsőrmester észrevette a rejtőző Debreceni István zászlóst és pisztolyt rántott, mire a géppisztollyal rendelkező Debreceni kénytelen volt lelőni őt, és Rigan meghalt.⁴ A járőr másik két tagja elmenekült, egyikük sebesülten.

A csoport 14 óra körül indult el innen keletnek. Iván felderítő és biztosító részeket ismét nem rendelt ki, sőt az egyik szőlőhegyi pincéből kapott bortól be is rúgott, még indulás előtt.

A három, egymás mögött vonuló század észak felé haladva Kovászótól északra átkelt a Kis-Borzsa folyón egy fahídon, majd a közeli erdészházban elfogott egy magyar nemzetiségű erdőtanácsost és még két főt, akiket magukkal vittek. Ezután a Kis- és Nagy-Borzsa közötti szigeten haladtak északkeleti irányban, míg észre nem vették, hogy szigeten vannak. Ekkor a menetoszlop megfordult, kb. 4 km-t visszamenetelt, és a Nagy-Borzsan egy hídon átkelve ismét elindult északkelet felé, a felesleges menettől kifáradt, frusztrált állománnyal.

A salánki Nagyerdőben megpihentek, majd északkeleti irányban folytatták a menetet, míg 23 órakor el nem értek Alsóremetétől délre a menetirányukkal eddig nagyjából párhuzamosan folyó Borzsához. Itt a csoport állománya a Nagyerdőtől északra lévő réten lepihent, míg Iván főhadnagy elindult átkelési helyet – hidat,

⁴ A csehszlovák források egy részében Rigan halála tévesen október 10-ei, illetve 15-ei dátummal van feltüntetve. A csehszlovák források egy részében az is szerepel, hogy a lövést kapott, sebesült csendőrt a magyar szabadcsapatbeliek agyonverték. Az eseményekkel kapcsolatos magyar kivizsgálásban erre történő utalást nem találtam. Lásd erről pl. MAREK, JINDŘICH: *Hraničářská kalvárie*. Cheb, Svět Křidel, 2004. 122. p.

vagy gázlót – keresni. A pihenés alatt a csoport tagjai a tőlük mintegy másfél kilométerre húzódó Nagyberég–Alsóremete műúton két reflektort láttak mozogni. Arra az ismeretlen személytől induló hírré, hogy ezek harckocsilámpák, pánik tört ki a csoportban, és visszafutottak az erdőbe. Előbb egy járőrt küldtek ki Iván keresésére, majd segédtisztje, Ulrich tartalékos hadnagy is elment Ivánt megtalálni. A járőr október 13-án 2 órakor sikertelenül visszatért, sem Ivánt, sem Ulrichot a csoport tagjai nem látták többé. (Elég egyértelműnek tűnik, hogy nem is akartak csoportjukhoz visszatérni, hanem egyszerűen megszöktek a felelősség elől.) Iván főhadnagy – akinek későbbi állítása szerint lába az eltűnés éjjelén kificamodott – 14-én a fonsi református lelkésznel jelentkezett, akinek Eszterházy herceggént mutatkozott be. Innen a községi bíró segítségével Munkácson és Pozsonyon át visszatért Magyarországra. Segédtisztje, Ulrich hadnagy átjutott Lengyelországba.

A parancsnoknak és segédtisztjének eltűnésével a csoport erkölcsi ereje megtört. A rangidős tiszt, dr. vitéz Kőműves György tartalékos főhadnagy nem vállalta a csoport vezetését arra hivatkozva, hogy Iván előző nap nem tájékoztatta őt az általános helyzetről, és a végzendő feladatokról. A parancsnokságot az egybegyűlt tisztek végül az azt elvállaló Kozma László tartalékos hadnagyra bízta (aki előtte Iván törzsében szolgált). Kozma szintén tájékozatlan volt Iván terveiről, melyekről őt előző nap hiába kérdezte, sőt Iván őt gorombán elutasította. Végül Kozma úgy döntött, hogy fáradt csoportját egyelőre beljebb viszi az erdőbe, és ott pihenteti. Parancsai nyomán a csoport az eddigi útvonalán visszaindult a Nagyerdőbe, és a 3. A erdővágás (lénia) területére érve október 13-án hajnali 5 órakor biztosítottan lepihent. 9 órakor báró Huszár Zsigmond tartalékos zászlós felkeltette Kozmát, és azt az ajánlatot tette, hogy Onofré Gyula salánki csikóssal elmegy Tiszaújlak irányába, és ezt az irányt felderíti. Ezzel mintegy megadta az ötletet Kozmának, hogy a magyar határ felé próbáljon áttörni.

13 óra után a pihenő csoportot felriasztotta az északnyugati irányban kiküldött biztosító részek tűzharca csehszlovák felderítő erőkkel. Anélkül, hogy a biztosító rész jelentését bevárták volna, a csoport egy része pánikszerűen elkezdett menekülni az erdő belseje felé. Közben Kádár Endre tartalékos hadnagy és Bozóky Lajos tartalékos zászlós vezetésével két raj öntevékenyen elindult a biztosító részek támogatására, és azzal együtt támadásba indulva a csehszlovák járőrt elűzte. Az erdő felett már délelőtt megjelent egy rajnyi csehszlovák Letov Š.328 közelfelderítő-könnyűbombázó repülőgép, melyek délután újra megjelentek. Két Letov 14 óra után kilenc kisméretű repesztbombát is ledobott az erdőre, melyek a magyar csoporttól 500–800 méterre estek le. Bár fizikai hatása nem volt a bombáknak – melyeket feltehetően nem célzottan, hanem inkább vaktában dobtak le –, a pszichikai hatásukat megtették, és a magyar csoport délnyugati irányban még beljebb húzódott az erdőbe. Az előremozgásnál Kozma több járőrt küldött ki, melyek sorozatosan jelentették, hogy az erdő szélén túl sisakos csehszlovák katonacsoportokat és géppuskafészeket látnak. Az egyik járőr parancsnoka, Debreceni zászlós ekkor vetette fel először a megadás ötletét Kozmának. Kozma ezek után maga is elment az erdő

szélére tájékozódni, és látott csehszlovák csapatmozgásokat. A salánki legelőn találkozott egy csordással is, aki azt mondta neki, hogy hatalmas katonai erők jöttek a térségbe, és hogy az erre tartó Huszár zászlóst és Onofré csikóst leszúrták. Valójában egyik állítás sem felelt meg a valóságnak, mivel a Nagyerdő mellett ekkor még csak a csehszlovák 36. gyalogezred egy százada volt – zömében ez is ruszin és magyar legénységgel –, és még néhány fő csendőr az államvédelmi őrség állományából (Salánk mellé október 13-án este érkezett be egy újabb század a 45. gyalogezred állományából). Huszárnak és Onofrének sem esett baja, el is érték Tiszaújlakot.

Mindenesetre a le nem ellenőrzött, túlzó hírek hatására Kozma elvetette a Tiszaújlak felé történő visszavonulást, és a magyar területre történő áttörés gondolatát.

Kozma ezt követően koraeste összehívta a tisztjeit, és egy meglehetősen depresszív hangulatú tiszti gyűlésen a megadás mellett döntöttek. A megadás ötletének számosan ellenszegültek, de elvonulásukat a többség megakadályozta.

Három fő, németül beszélő parlamentert küldött ki a csoport az új folyamán: Zsák Sándor tartalékos hadnagyot, valamint Berzeviczy Albert és Rényi Sándor lövészeket. A parlamenterekkel azonban a csehszlovák erők nem tárgyaltak, megverésük után megbilincseltek őket, és a salánki csendőrörsön kerültek őrizetbe.

A megadásra 1938. október 14-én hajnalban került sor a salánki Nagyerdő mellett. Reggel 7 óráig a csoportból 301 fő adta meg magát. Mindössze öt fő volt, aki a megadás elől elszökött, közülük egy főt később Kovászónál megöltek. A többiek⁵ a helyi lakosság a magyar csapatok 1938. november 10-ei bevonulásáig elrejtette.

Tanulságok

A salánki megadás története iskolapéldája annak, hogyan nem szabad aszimmetrikus hadműveleteket folytatni. A kapkodva történő, átgondolatlan bevetés során hiányzott a komoly stratégiai felderítés, részben ennek nyomán a bevetett erők kellemő tájékoztatása is. A bevetett erők számára irreális feladatok kerültek kijelölésre részletesen szabályozott megvalósítási tervek nélkül. A városok megrohanásával feltehetően egy általános felkelést akartak kiprovokálni Kárpátalján, legalábbis a magyar határ menti, magyar többségű sávban, de nem biztos, hogy ennek minden várható következményét átgondolták. Itt elsődlegesen nem is a megrohanást követő, előre nem becsülhető csehszlovák ellentevékenységre gondolok, hanem a csehszlovák hatóságoknak a helyi magyar lakosság elleni megtorlására.⁶

A bevetett erők vezetésére teljesen alkalmatlannak bizonyult a megbízott parancsnok, és nem volt előre pontosan kijelölt parancsnoklási lánc. A részt vevő sze-

⁵ A négy fő elrejtett szabadcsapatbeli harcos közül hárman szerepelnek névvel az eseménykutató jegyzőkönyvekben: Iván Mihály, Cs. Fehér Antal és Matejka Vencel.

⁶ A helyi lakosság elleni megtorlásra érzékletes példa a nagyszalánci határincidensét követő megtorlás. Lásd erről B. STENGE CSABA: Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében. II. rész. In *Seregszemle*, 2017/3–4. 113–117. pp.

mélyi állomány kiválasztásával és kiképzésével kapcsolatban általánosságban is komoly problémák és hiányosságok mutatkoztak (felkészületlenség, motiválatlanság, komolyabb fizikai terhelhetőség hiánya).

Amikor már a határon átdobásra kerültek a bevetett egységek, folyamatosan hiányzott a kellő felderítés és biztosítás, valamint akadozott az összeköttetés fenntartása a csapatrészek között. A parancsnok, vitéz Iván Imre tartalékos főhadnagy részéről hiányoztak a határozott utasítások, továbbá az általános tájékoztatás, illetve nem adott részletes információkat a terveiről tisztikara tagjainak. Előfordult, hogy feleslegesen, összevissza meneteltette alárendeltjeit, és ezzel szükségtelenül fárasztotta ki őket. A Vérke átgázoltatása is felesleges volt (mely a számottevő idővesztés okozásán túl az átkelők ruházatát is átáztatta hideg vízzel, fizikai teljesítőképességüket jelentősen csökkentve, egészségi állapotuk, közérzetük romlását okozva). Mivel az akciót támogató, megbízható informátorhálózat kiépítése elmaradt, és Iván saját felderítő járőröket sem küldött ki, ezért csak véletlenszerűen felbukkanó civileket kérdezett ki, akiktől bármilyen információt – annak leellenőrzése nélkül – készpénznek vett. Iván végül gyakorlatilag meg is szökött a századától, majd őt hamarosan segédtisztje⁷ is követte. Alárendeltjeik moráljának súlyos bomlásáért, és a csoport túlnyomó részének végső megadásáért ezért egyértelműen Iváné a fő felelősség.

Ami az akció hibákkal teli végrehajtásán túl kiemelendő még, az a helyi magyar lakosság áldozatvállalása. A salánkiaktól folyamatos támogatást kaptak a szabadcsapatbeliek: volt, aki közülük is állt, illetve a megadás után a néhány, magát meg nem adó szabadcsapatbeli harcost a magyar haderő 1938. november 10-ei bevonulásáig bújatták, komoly kockázatot vállalva ezzel. A helyi csendőrörs információt kapott valakitől a rejtgetett harcosokról és kereste is őket, de sikerült mindenkit úgy elrejtteni, hogy az államvédelmi őrség helyi alegységének tagjai⁸ nem bukkantak a nyomukra. Hogy ki volt a besúgó, az a fennmaradt iratanyag alapján nem derült ki.

Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a magyar csapatok bevonulása után a salánki jegyzőt, Hacskajló Andrást rövid időre őrizetbe vették, mert vélelmezték, hogy „magyarelles” tevékenységet folytatott (talán őt sejtették informátornak). Hacskajlót a helyi csehszlovák csendőrség tolmácsként berendelte és alkalmazta a megadás után, azonban ennek során nem ártott senkinek.

⁷ A korabeli források egy részében Ulrich főhadnagyként, és Iván helyetteseként szerepel, de véleményem szerint a hadnagyi rendfokozat és a segédtiszt beosztás a valószínűbb vele kapcsolatban.

⁸ A salánki csendőrörs a csehszlovák államvédelmi őrség 38. zászlóaljának alárendeltségébe tartozott, melynek székhelye Huszton volt, parancsnoka pedig Antonín Zeman alezredes. Zeman egy 1942-ben, kárpátaljai szolgálatáról írt jelentésében röviden megemlékezik a salánki megadásról is. Lásd PLACHÝ, Jiří: Zpráva pplk. Antonína Zemana – Barovského o událostech na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. In *Securitas imperii*, 2015/1. 182. p.

Tudomásom szerint nem is nyert bizonyítást, hogy bármit tett volna a magyar szabadcsapattagok ellen.

Kivizsgálás

A tömeges megadáshoz vezető eseményeket az első bécsi döntést, és a magyar csapatoknak a térségbe történő 1938. november 10-ei bevonulását követően a magyar hatóságok a helyszínen ki is vizsgálták. A kivizsgálást a Rongyos Gárdában 1938 őszén három hónapig szolgáló, 1898-as születésű, tartalékos zászlósból hadnaggyá frissen előléptetett Theodorovich István vezette.⁹ Az események kárpátaljai kivizsgálása során másfél tucat eseménykutató jegyzőkönyvet is felvettek, melyekből 16 darab, összesen 21 fővel készült jegyzőkönyv fennmaradt.¹⁰ Történeti szempontból értékes adattartalmuk miatt ezek mind érdemesek a leközlésre, ezért a következőkben ezek szövegei szerepelnek. A jegyzőkönyvek különösen érdekesek és értékesek lehetnek a térségben helytörténeti kutatásokkal foglalkozók számára. A jegyzőkönyvekben előforduló nagyszámú gépelési hiba (elütés) miatt ezek a leközlött verziók szövegű, nem betűhű verziók.

Eredeti eseménykutató jegyzőkönyvek

„Jegyzőkönyv

Mely együttesen felvétellett 1938. nov. 16-án este 7 h-kor Makkosjánosi 193. sz. házban az alulírottak együttes jelenlétében:

- 1. Iván Mihály 1913. okt. 15-én született Tolcsván, odaválósi lakos, földműves.*
- 2. Cs. Fehér Antal 1907. jún. 13-án született Szolnokon. Szülei lakásán, Abony gr. Tisza István utca 38. sz. alatt lakik, géplakatos.*
- 3. Matejka Vencel 1914. máj. 8. budapesti születésű, szülei lakásán, Abony Vasút u. 59. sz. alatt lakik, asztalos segéd.*

Egyöntetűen az alábbiakat adják elő, az alulírt tanúk állandó jelenlétében.

1938. október 9-én este Tarpa mellett vitéz Iván főhadnagy vezetése alatt lettünk indítva, hogy lépjük át a határt, cca. 150 ember. De nem mentünk át, mert egy 25 főből álló embercsoport lemaradt, és Tarpáról bort hoztak a saját embe-reink, és inni kezdtek, míg Zsák Sándor hadnagy a bort ki nem öntötte. Vitéz Iván főhadnagy úrral együtt az erdőben maradtunk, magyar földön. Másnap újra irán-nyitottak, és akkor át is mentünk a határon. Sok és fárasztó menet után Kovászó község határához értünk, és mert este az erdő alatt cseh katonák mozgását észlel-ték a tiszték, nekünk vitéz Iván főhadnagy úr a cipőjét letelve azt mondta, hogy a fegyvereket és a felszerelést dobáljuk a Borzsába, mert nem tudja, hogy most már mi lesz. Ez volt okt. 12-én este 9 h körül (szerdán). Megindultunk, hogy a

⁹ Kora miatt lehetséges, hogy Theodorovich már 1919–1921-ben is tagja volt a Rongyos Gárdának.

¹⁰ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/eln.

gázlón átugorhassunk. Úgy 30–40 métert mentünk oldalra felkerülve – vitéz Iván főhadnagy úr nem jött velünk, azt mondta, hogy ő mezítláb átgázol – de alig, hogy mi is átgázoltunk, észrevettük, hogy vitéz Iván főhadnagy úr megszökött. Ahogy az erdőbe értünk, ismét keresni kezdtük, s mert nem találtuk, a legénység dühében zúgolódni kezdett, hogy »megszökött a főhadnagy úr«. Ekkor egy hadnagy – alighanem Zsák hadnagy úr¹¹ – azt mondta, hogy átveszi a közben két alkalommal is hozzánk csatlakozott csoportok miatt most már kb. 300 főre szaporodott csapat parancsnokságát. Bukovinszky hadnagy úr¹² (nagy, magas ember) egyre csak azt kiabálta, hogy »Én itt nem maradok, itt mindannyian elpusztulunk.« A tisztek összeültek tanácskozni, és ennek eredményeként mindannyian az erdőben egy csoportban bújtunk össze. Másnap délután fél 4 h-kor éppen tovább akartunk menni, amikor megjelent két cseh repülő az erdő felett, és bombákat dobott az erdőre. Mi péntek reggel mintegy 3–4-en elbujdostunk az erdőben és reggel 9-kor arra a táborhelyre tértünk vissza, ahol a többiek megadták magukat. A falusiak elbeszélése szerint cca. 300-an péntek reggel 6 h-kor megadták magukat úgy, hogy három parlamberter ment be a salánki csendőrörsre.

Felolvasva helybenhagyólag aláírtuk:

Iván Mihály őrm. sk.

Cs. Fehér Antal őrv. sk.

Matejka Vencel őrv. sk.

Előttünk mint tanúk előtt:

Bartha Zoltán fhdgy.

Zsavezakám Árpád sk.

Bercs János t. őrm. sk.

Jegyzőkönyv

Mely felvétetett 1938. november 17-én, este 5 h-kor Makkosjánosi község 192. sz. házában az alulírottak együttes és állandó jelenlétében.

Balácsi János 1905. november hó 10-én Makkosjánosiban született, és odavaló lakos (203. sz. házszám) az alábbiakat adja elő.

Munkácson teljesítettem szolgálatot a huszti 45. gyalogezred 14. századának gyalogosaként, közembereként, amikor az alant elbeszélendő felkelők elfogatását megelőző három nappal felpakoltak autóra, és a Beregszász–Kígyós közötti (ún. Csipás) dombhajlatig vittek. Innen másnap reggel gyalog megindultunk és Kovászóig meneteltünk, ahonnan újra csak másnap reggel 9 h-kor indultunk el a nagyberegi erdő lankásáig, ahová alkonyatkor érkeztünk meg. Alkonyatkor a falut hátunkba hagyva a salánki erdőt egy km-re közelítettük meg és rajvonalba feküdtünk le, az erdőt figyelve. Összesen

¹¹ A csoport új parancsnoka Kozma László tartalékos hadnagy lett.

¹² Dr. Bukovinszky Péter tartalékos főhadnagy, a 3. század parancsnoka.

mintegy kilencven cseh, rutén, tót és magyar származású katona vegyesen. Az erdő előtt csak kilencvenen maradtunk egy cseh parucsik¹³ vezetése alatt. Az erdőt nem fogta körül cseh katonaság, mert azok (a többiek) a közeli falvakba vonultak be éjszakára. Éjjel 12–1 óra között két felkelő mellükre akasztott égő lámpával kijött az erdőből, mindketten tiszték (az egyik magas, köpenyt viselt) és azt kiabálták, hogy: »a parancsnokkal akarunk tárgyalni«. Erre a két felkelő tisztet Salánkra vitték. Reggel 6–7 óra között láttuk, hogy 3–4 felkelő a lénia (erdőcsapás) és az erdő szélén áll és minket figyel, erre mi is felálltunk, mert azt hittük, hogy az erdőben 10–15 felkelő van. Ekkor a csetár (önkéntes szakaszvezetőnek felel meg)¹⁴ háromszor az erdő felé kiáltott, hogy adjátok meg magatokat, nem lesz bántódásotok. A csetár ruszin tanító volt, de jól beszélt magyarul. Erre a felkelők fegyvercsövükkel vállukra fektetett puskával jöttek nagy tömegben kifelé, némelyik még zsebkendőt is feltűzött fegyverére és szuronyára. Mivel mi nem gondoltuk, hogy ily sokan vannak, a csetár újra rájuk kiáltott, hogy csak hármasával gyertek, és a fegyvert tegyétek le előtünk. Erre hármasával közeledtek, és a fegyvereket kb. 40–50 lépésre egy csomóba hányták. Közben érkezett meg hat csendőr, négy finác és mintegy hat detektív és a fegyvereket ezek előtt is (tehát egy másik rakásra) kezdték letenni. Amikor a fegyvert a felkelők letették, egy csoportba terelték őket és megszámozták: háromszáznyegen voltak. Ekkor a mi kilencven főből álló csoportunkból nekünk magyaroknak és a román származásúaknak félre kellett állnunk (mintegy 30–35-en), a foglyokat pedig zsidó, cseh és rutén származású katonák (tehát mintegy 55–60-an) bekísérték Salánk községbe, a falu előtti üres tere. Mi, magyarok és románok a menet végén jöttünk. A falu előtti téren egy civil az elfogott felkelők vezetőjének nevét egy listáról felolvasta. Ezután felszólították a tiszteket, hogy álljanak félre, mivel megelőzőleg az egész társaságot sorakoztatták. Tízes csoportokban úgy a tiszteket, mind a legénységet cipő, kabát és nadrág levettése után mind megmotozták, sőt még az inget és lábravalót is le kellett tolni motozás alatt. Órát, pénzt elszedték tőlük, és amikor az egyik pár pengőt mint privát pénzét vissza akarta magának tartani, a cseh detektív az illetőbe belerúgott. A legénységnek a falu lakosai vittek kenyeret, tejet és vizet. A tiszteket a cseh őrnagy (major) a maga pénzén hozatott borral külön is megvendégelte. A tiszték csoportját (kb. 15–20 főt) luxusautóba ültették és hallomásom szerint Tiszaujlakra vitték. A legénységet gyalog Remetére¹⁵ kísérték, ahol átvették tőlük a 36-osok,¹⁶ majd mint hallomásból tudom, onnan Munkácsra továbbították. Én a felmutatott katonai igazolványom szerint (melyről másolatot készítenek, és a jegyzőkönyvemhez becsatolom) 1938. nov. 11-én szereltem le Huszton. Itt jegyzem meg, hogy ezen idő alatt egyetlen lövés sem dördült sem magyar, sem cseh részről, úgyhogy szégyelljük, hogy magyar katonák így viselked-

¹³ Poručík, a magyar hadnagynak megfelelő csehszlovák rendfokozat volt.

¹⁴ A četař valóban körülbelül a magyar szakaszvezetőnek megfelelő csehszlovák rendfokozat volt.

¹⁵ Alsóremete Salánktól északnyugatra, a Borzsa folyó mellett. Tőle közvetlenül keletre fekszik Felsőremete.

¹⁶ A csehszlovák 12. gyaloghadosztály 36. gyalogezredének részéről van szó, ezek szállították Alsóremetéről Munkácsra a foglyokat.

nek.¹⁷ Mi magyarok magunk között már előre megállapítottuk, hogy az első ellenállásra megadjuk magunkat, hiszen mi magyarok folyton le is maradtunk a menetelés alatt. Megjegyzem, hogy még felkelőt nem láttunk, s már a megadást megelőző két nappal Kovászó község mellett levő azon hegyen, melyen kilátó van, felbontatlan konzerveket, pálinkás (üres) butykost, csobolyót, pokrócot és kézigránátot találtunk. A kézigránátok piros fedelű, körfüllentyűs, dupla hordócska alakúak voltak.¹⁸

Felolvasás után mint előadásommal teljesen egyező, a tanúk jelenlétében aláírtam.

Balázsi János sk.

Előttünk mint tanúk előtt:

Theodorovich István sk.

Rád Árpád sk.

Fejtő János sk.

v. Várkonyi Sándor sk.

Béres János sk.

Szigetvári csoport 2. aloszt. pecsétje

Hivatalosan igazolom, hogy a felolvasott másolati jegyzőkönyv az eredeti jegyzőkönyvvel minden tekintetben, szó szerint megegyezik. Vásárosnamény, 1938. XI. 24.

Jegyzőkönyv

Felvétellett Salánkon, 1938. dec. 7-én, 5:30-kor a községházánál.

Megjelentek: Homoki József, szül. 1907 Salánkon, református, lakik Fő út 88. sz. alatt, Sipos Géza, szül. 1907. jan. 6-án Salánkon, lakik Fő út 110. sz. alatt.

Előadják, hogy október 13-án a faluba 3 teherautónyi cseh karhatalom érkezett, vegyesen csendőrök, katonák, fináncok, miközben mi a határba igyekeztünk munkára. A határba érve a salánki erdő szegélyétől kb. 1200 lépésnyire dolgoztunk, miközben feltűnt, hogy az erdő fölött, és egyéb közeli területrészek fölött cseh katonai repülőgépek köröznének igen alacsonyan, miközben a salánki Nagyerdő fölött elszállva bombákat dobáltak le igen sűrűn. A bombázást 2 gép hajtotta végre. Kb. a déli órákban egyszerre csak megjelent kb. 150 főnyi katonaság, véleményünk szerint géppuskát, vagy golyószórókat is hoztak velük. Miután ezeket a tűzgépeket nem ismertük, nem tudtuk megállapítani, hogy mi volt. A katonák beérkezésekor bennünket hazaküldtek, ők pedig vonultak az erdőszegély felé rajvonalban. Amikor mi 2 km utat megtettünk hazafelé, erős puskatűzet hallottunk az erdő irányából. Géppuskával is tüzeltek, de hogy mely részről, azt nem tudtuk megállapítani. Hazaérkezve a faluba egy cseh katonavonatot állt meg az állomáson, melyről

¹⁷ Ti. azt, hogy harc nélkül tömegesen megadják magukat a magyar szabadcsapatbeliek. Valójában volt korábban néhány kisebb összecsapásuk a csehszlovák fegyveres erőkkel, lásd ezeket az eseménytörténet leírásánál.

¹⁸ Csapódógyújtós 36 M. Vécsey magyar kézigránáról van szó.

kb. 300 főnyi katona szállt le, akik szintén a salánki Nagyerdő irányába vonultak el. Az erdő irányából a harc egész sötétedésig hallatszott. 14-én reggel 6–7 óra tájban dobszó útján kihirdették, hogy sem a Nagyerdőre, sem a határba kimenni senkinek sem szabad. Később, 8–9 óra tájban a Tiszaújlakról vezető út mentén Salánk község szélére kísérték fegyvertelen, polgári ruhába öltözött egyéneket. Hallomásunk szerint 313 magyar szabadcsapatos volt, körülvéve négy oldalról géppuskával és gyalogsággal. A szabadcsapatosok jó hangulatban voltak, kiknek a falu lakossága élelmiszert vitt, azonban a csehek jó ideig nem engedték átadni, később azonban megengedték. Alkonyatig tartották a faluszélen őket, ekkor 18–20-at különválasztottak, és ezeket gyalog útnak indították Tiszaújlak felé, a maradék nagyobb csoportot ugyanakkor gyalogmenetben Remete község felé indították. Egész idő alatt nem tapasztaltuk, hogy a cseh parancsnok, vagy bárki más borral kínálta volna a szabadcsapatosokat. Biztos tudomásunk van róla, hogy az idevonult cseh katonaság környékbeli ruszin és magyar fiúkból állott.

Szombaton, 15-én reggel mi kimentünk a határba krumplit szedni, és ekkor a salánki Nagyerdőből két szabadcsapatos jött hozzánk, akik elmondták, hogy 50 órája nem ettek és nem ittak, és az elfogott csapatból valók, név szerint: Cs. Fehér Antal szolnoki születésű, Pesten géplakatos [a másik név hiányzik: vagy Iván Mihály, vagy Matejka Vencel – szerző].

Nevezetteket a felszabadulásig Homoki Józsefnél, Gecea Mózesnél, Gál Piroskánál és Pápai Eleknél rejtegettük, miközben a cseh csendőrség állandóan kutatott utánuk, besúgás alapján. A besúgót megállapítani nem tudtuk.

Egyéb mondanivalónk nincs.

Homoki József

Sipos Géza

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Jegyzőkönyv

Felvétel Salánkon, 1938. dec. 8-án du 3:20 órakor a gr. Zelenski R. erdőgazdaság irodájában.

Megjelent Szabó Sándor salánki lakos, szül. 1893, ref., lakik Salánkon, 425. hsz. alatt. Előadja, hogy: Október 13-án du 2 óra tájban a salánki legelőn legeltetem a gulyát a »Rothatt« pataktól déli irányban eső kút körül, mikor észrevettem, hogy Kovászó irányából kb. 200 főnyi cseh katonaság vonult fel a salánki erdő szélén a Salánkra néző oldalon, és ott tüzelőállást foglaltak el. Már világosodás óta 3 repülőgép keringett az erdő és legelő fölött. Du. 3 óra tájban tőlem délnyugati irányban, benn az erdőben a 4-es számú lénia táján gyalogsági és géppuskatűzet figyeltem meg. Ugyanakkor a repülők bombázni kezdték az erdőnek azt a részét,

ahonnan én a puska- és géppuskatüzet hallottam. A tüzelés és bombázás zaja kb. 5 óráig tartott, azután többet egy lövést sem hallottam. Később, este 9 óra tájban a salánki erdőből a 4-es lénián lejött hozzám a pásztortúzhöz a legelőre négy ismeretlen egyén »civilben«, akik a cseh katonaság erdő körüli elhelyezkedése után érdeklődtek. Felvilágosításom után, hogy a cseh katonaság az erdő keleti és délkeleti részét tartja körülfárva megjegyezték, hogy ők azért jöttek, hogy az itteni magyarokat felszabadítsák. Mintegy negyed órai ott időzésük után visszatértek az erdőbe. Reggel mikor megvirradt, tőlem kb. 200 méternyire a 4-es lénia kijáratánál feltűntek mintegy 300-an civilek, akiktől a cseh katonaság mintegy 200 méteres rajvonalon foglalt állást. Az erdőből a legelőre való kilépésük után a cseh katonaság csak hármásával engedte őket előre, rajvonalon való beérkezésükkor motozásnak vették őket alá. Megjegyzem még, hogy csütörtökön, 13-án éjszaka, miközben én a pásztortúz mellett virrasztottam, tőlem kb. 200 lépésnyi távolságra a 4-es lénia végénél az egyik cseh őrszem magyar nyelven történt eligazítását hallottam, aki az eligazítás után »fel a kezekkel« utasítást adott. Más, egyéb mondanivalóm nincs.

XXX Kézjegye Szabó Sándornak nincs

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Megjelent még id. Karamán László salánki lakos, szül. Salánk, 1875 grk., lakik Fő út, és előadja, hogy: Október 13-án csütörtökön reggel 8 óra tájban fát árusítottam a salánki erdő szélén a Bodnár háznál, mikor feltűnt, hogy két repülőgép köröz a salánki erdő és környéke fölött. Rövid idő múlva 8 cseh finánc érkezett a Bodnár házhoz, és idegen emberek után érdeklődtek. Én nem tudtam nekik felvilágosítást adni, mire kutatást rendeztek a ház körül. A nyolc finánc két cigány – Marinko Béla és ifj. Lakatos Sándor vezetése mellett az erdei kis iparvasúton mentek be. Du. 2 óra tájban erős lövöldözést hallottam délről a nagyberegi hegy irányából, ugyanekkor repülőgépek bombákat dobáltak az erdőre. A puskatüz zaja és a repülőgéptámadás kb. du. 4 óráig tartott. Ennek megszűntével én hazaindultam Salánkra. Ekkor, 4 óra tájban, nyugati irányban, Remete község felől az erdőből a második léniánál kb. egy század cseh katonaság tűnt fel, és az erdő szegélyénél, a Bodnár ház előtt tüzelőállást foglaltak el. Engem azonnal őrizetbe vettek, megmotoztak, mindent elszedtek tőlem, kezemet hátra bilincsbe kötözve bekísértek a salánki csendőrőrsre. Útközben tetteleg bántalmaztak. A csendőrség, miután ismert, mint helyi lakost, azonnal szabadon bocsájtott.

Karamán László

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Megjelent Tóth Emelia, szül. Beregújfaluban 1911. évben, lakik Fő út 545. sz. alatt. Előadja, hogy: A községben állomásozó csendőrörsnek felfogadott szakácsnője voltam, és ilyen minőségben október 14-én reggel 6 óra tájban be mentem a csendőr laktanyába, hogy reggelit készítsek. A laktanyába beérkezve 3 foglyot láttam ott. Egy közülük kb. 180 cm magas barna ember, kinek sötét, pedrett bajusza volt, nagyon megvertnek látszott, mert az egész arca, nyaka tele volt zúzódásokkal és vérrel, valamint a kigombolt ingén keresztül a mellén is véres horzsolás nyoma látszott. A másik kettő elkülönítve várakozott kihallgatásra, ezek közül az egyiknek súlyos lábsérülése volt bal lábon, már bekötözve. A kihallgatást vezető cseh alezredes a véresre összevert ember számára vizet hozatott velem, bilincseitől megszabadította, és lemosatta a vérnyomokat róla. A súlyos bántalmazások nyomai akkor is láthatóak voltak. Emlékezetem szerint október 12-én vagy 13-án érkezett még 9 csendőr azokhoz, akiknek én főztem, ezzel a létszámuk 14-re szaporodott. Ezek a salánki őrs megerősítésére lettek ide helyezve, majd 14-én reggel 7 óra tájban egy teherautó szállítmány, kb. 40–50 csendőr érkezett újabban. Előttem a csendőrök egymás közt beszélgetve csak annyit állapítottak meg, hogy az elfogottak mind előkelő urak voltak, és hogy az erdőn őket repülőgépek bombázták. De hogy harcban is állottak volna az elfogottakkal, erről nem hallottam semmi említést tenni.

Egyéb mondanivalóm nincs.

XXX kézjegye

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Jegyzőkönyv

Felvétellett Salánkon, 1938. december hó 8-án 10:35 órakor az uradalmi erdési irodában. Megjelent Terninka János, szül. Salánkon 1901, lakik Fő út 122. szám alatt.

Előadja, hogy: Október 13-án, a cseh hadseregből történő leszerelésem után érkeztem haza Salánkra. Másnap, azaz 14-én hajnali 6 óra tájban lakásomban jaggatásra lettem figyelmes. Az ajtón kimenve láttam, hogy katonák egy polgári ruhás egyént kísérve puskatussal ütlegelik, és bekísérték a községbe. Rövid idő múlva a salánki Nagyerdőből kb. 300 főnyi civilt kísérték a házam mellé, ahol leültették őket. Majd ezt követően a községből visszahozták azt az egyént, akit előttem bekísérték. Az előttem ismeretlen egyén számára a jegyző vizet hozatott. Miközben vizet adtam neki láttam, hogy össze van verve, az arcán súlyos bántalmazások nyomait észleltem, és az egyik lábát erősen húzta maga után. Az a benyomásom volt, hogy

nagyon megverhették. A többi foglyok bántalmazását nem észleltem. A foglyokat a reggeli órákban teljesen levetkőztették, kikutatták, és tőlük mindent elszedtek. Az elkobozott dolgot – főleg papírt, irományokat, térképet, imakönyvet – a lakásomba hozták be, ott átvizsgálva halomra dobálták, majd az egészet elégették.

Terninka János

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Jegyzőkönyv

Felvétetett Salánkon, 1938. december 8-án délután 4:15 órakor gróf Zelenski Róbert erdőgazdasági irodájában.

Megjelent Muszka János, szül. 1877, gör. kath., lakik Salánk, Kolbász utca 304. sz., és előadja, hogy: 13-án hajnali 2 óra tájban a salánki erdőtől délkeleti irányban fekvő pásztorkunyhóban pihentünk Onofré Gyula csikóssal együtt, amikor megjelent a kunyhó előtt 2 cseh egyenruhába öltözött katona fegyver nélkül, és azután érdeklődtek, hogy milyen község esik legközelebb, és mely út vezet oda. Mi megkérdeztük őket, honnan jönnek és hova iparkodnak, mire azt válaszolták, hogy elfogták őket a magyarok, de azután elengedték, és most szeretnének a legközelebbi csendőrség segítségével Munkácsra, az ezredükhöz bevonulni.¹⁹ Ezután eltávoztak. Mi a gulyát és a ménest kb. 4 óra tájban indítottuk legelni, és elváltam Onofré Gyula csikóstól. Én a gulyával északi irányban vonultam a legelőn, és kb. 16 óra tájban a 4. lénia magasságában legeltettem, amikor Onofré Gyula hozzám jött és újságolta, hogy miközben két elbitangolt csikóját kereste, a beregi erdő táján találkozott egy tiszttal, akivel útnak indultak Tiszaújlak felé. Útközben találkoztak egy nagyberegi polgárral, akivel a tiszt úr ruhát cserélt. Oroszi²⁰ község szegélyén felállított cseh őrszem igazolásra szólította fel őket, és bekísérte a község bírójához, ott Onofré igazolva magát, mint csikós. A társaságában lévő tiszt úrral elbocsátották. Onnét Tiszaújlakra vezette a tiszt urat. Tiszaújlakról visszatérve megmutatta a tiszt úrtól kapott pénztárcát, melyben három fénykép is volt, azután elváltunk, közben Onofré megjegyezte, hogy estére, ha besötétedik, a többieket is elvezeti vissza a határra, mert még többen is vannak az erdőben. Én a 4. lénia végénél legeltettem, mikor 11 óra tájban Salánk községből az erdőbe vezető úton a Bodnár háznál rajvonalba fejlődve cseh katonák tűntek el az erdőben. Kb. du. 2 óra tájban a beregi erdő irányából puska- és géppuskatüzelést hallottam, és ugyanekkor kezdtek a reggel óta cirkáló repülőök a bombázást is az erdőben. A tűzharc és a repülőátadás kb. dél-

¹⁹ A csehszlovák 12. gyaloghadosztály 36. gyalogezredéről van szó.

²⁰ Sárosoroszi, Tiszaújlaktól északra.

után 4 óráig tartott. A tűzharc elmúltával a cseh katonaság rajvonalban vonult ki az erdőből keleti irányban, és az erdő szegélyét északnyugati és délkeleti irányban az erdőtől mintegy 200–300 m távolságban megszállották. 14-én hajnali 5 óra tájban láttam, hogy a 4. lénia kijáratánál egy nagy tömeg ember jön kifelé az erdőből, de mivel féltettem a gulyámat a lövöldözéstől, tovább hajtottam, és így nem tudom, hogy mi történt azután. Később pénteken, 14-én reggel 6 óra tájban a remetei kaszálon találtam egy cseh rajvonalat, amely a salánki erdő északi csücskére támaszkodott, és a Kvák tanya irányában volt folytatólagosan felállítva.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Muszka János

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Megjelent továbbá Onofré Gyula, szül. 1913. gör. kath., lakik Salánkon Újsor 353. szám, és előadja, hogy: 13-án, csütörtökön reggel 4 óra tájban, miután elváltam Muszka Jánostól, elindultam megkeresni azt a magyar csapatot, akikről az éjszaka a két cseh katona beszélt. Fél kilenc tájban a nagyberegi erdőben talákoztam egy zöld kalapos, magas, borotvált, barna hajú, előttem ismeretlen egyénnel. Vele szóba elegyedve megtudtam, hogy az említett magyar csapathoz tartozik. Az illető arra kért, keressük fel a csapatot az erdőben. Elindultunk, és kb. negyed óra múlva talákoztunk egy másik, ugyancsak így öltözött ismeretlen egyénnel, akit egy az erdőben fát szedő nagyberegi lakos mellett találtunk. Az utóbb talált egyén a nagyberegi lakossal ruhát cserélt, majd továbbmentünk a csapat felkutatására. Rövidesen rátaláltunk a csapatra, pihenő állapotban. Ott a velem jött szabadcsapatbeliek parancsnokukat felköltötték, megbeszélést tartottak vele, majd én báró Huszár Zsigmond úrral útnak indultam, hogy őt Tiszaújlakra vezessem. Tiszaújlakra menet, Oroszi község szegélyén cseh őrszem letartóztatott bennünket, bekísért a bíróhoz, ahol egy csendőr és három finác jelenlétében személyi motozást hajtottak végre rajtunk, és tőlem egy revolvert koboztak el. Kikérdeztek, hogy ki vagyok, hová tartozom, erre vonatkozólag az orosz bíró igazolt, hogy Salánk községi lakos vagyok, én pedig igazoltam társamat, báró Huszár Zsigmond urat, aki[ről állítottam, hogy] beregi lakos, és mindketten a ménesből szétugrasztott lovainkat kerestük. Ezt a cseh őrs elfogadta igazolásul, és továbbengedtek. A továbbiak mind megegyeznek az előbbi vallomással.

Onofré Gyula

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István

Előttünk, mint tanúk előtt:

[olvashatatlan aláírások]

Jegyzőkönyv

Felvétetett Beregszászon, 1938. dec. 19-én a m. kir. rendőrség fogdájában Hacskajló András volt salánki jegyzővel, szül. 1901. Máramarosszigeten, aki előadja, hogy: Okt. 14-én reggel 7 h tájban a községi csendőrsre hívtak, ahol négy szabadcsapatos volt őrizetben. Név szerint csak Berzeviczyre²¹ és Zsákra²² emlékszem, a másik kettőre nem. Én mint tolmács lettem odahívatva, és a feltett kérdésekre Berzeviczy azt válaszolta, hogy ők azért jöttek át Magyarországról, mert úgy tudták, hogy budapesti zsidók garázdálkodnak a Felvidéken, és rendet jöttek teremteni. Berzeviczy annyit mondott, hogy már ismeri a testi fájdalmat. Külsérelmi nyomot azonban nem láttam rajtuk. Nekem a cseh alezredessel ki kellett mennem, mint tolmácsnak az elfogott csapathoz. Ott mindannyian titkolták az eredeti küldetésüket. Előttem is titkolták a céljaikat, és mindannyian rendkívül kimerültnek látszottak. Beszélgetésünk közben kiderült, hogy teljesen tájékozatlanok abban, hogy ők hol vannak, és hogyan kerültek Salánkra. Berzeviczyvel való beszélgetésünk közben alig tudtam megnyugtani, hogy Salánkon nincs statárium, s nem lesz semmi baja. Más névre nem emlékszem, és miután a cseh hadbíró reám szólt, hazamentem.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Hacskajló András sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Molnár m. kir főhadnagy sk.

Mészáros Ödön sk.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Muzsaly, 1938. dec. 19-én a községházán. Megjelent Farkas József, lakik Muzsaly Szárhegyen, szül. 1907 Nagypalánkon, és előadja, hogy: Okt. 11-én találkoztam vitéz Iván főhadnagy úr csapatával a nagybereghegyen. Itt 12-én hajnali 3 h-ig tartózkodtunk, majd elindultunk a nagybereghegy és salánki erdők irányába. Útközben találkoztunk 2 erdőkerülővel és Lantner nevű egyénnel, ki a Latorica társulat szolgálatában állt. Egy rövid ideig magunkkal vittük őket, majd elengedtük mind a hármat. Ekkor a Borzsa holtágán átkelve a Schönborn erdőben haladtunk észak irányában, ahol kiérve az erdőséltre Alsóremete oldalán, visszafordultunk. Visszaérve ismét átkeltünk a Borzsán a beregi erdőben, s onnan át a salánki Nagyerdőn, mindenütt északnyugati irányban. A salánki erdő remetei szélén 12-én kb. 11 h tájban cseh katonaságra bukkanva visszafordultunk, s az erdőben visszatértünk arra

²¹ Berzeviczy Albert lövész.

²² Zsák Sándor hadnagy.

a helyre, ahol a salánki erdőbe beérkeztünk 13-án hajnalban, ahol megpihentünk. Ekkor vitéz Iván főhadnagy úr már nem volt velünk, mert az erdő remetei oldalán éjfél tájban eltűnt. Mi 13-án délután 1 h-ig pihentünk, ekkor tőlünk déli irányban, Kovászó felől az őrszemek ellenséget jeleztek, mire Kozma László hadnagy úr; ki ekkor már a parancsnokságot átvette, Kovács hadnagyot kiküldte felderítésre. Rövidesen tüzelés kezdődött ez irányból, mire egy kisebb erő visszahagyásával mi a csapattal elindultunk a salánki oldal felé. Közben repülőgépek más irányban bombázták az erdőt. Okt. 13-án du. 7-8 h tájban értünk a 4-es lénia végébe, mikor is 3 embert kiküldtek a parancsnokok szuronyra tűzött zsebkendővel, villanylámpákkal a csehekhez, hogy a megadásról tárgyaljanak. Ezt a parancsnokok megbeszélésén határozták el, ahol egyedül Kovács hadnagy úr és Kovács őrmester tiltakozott a megadás ellen. A kiküldött három ember már nem jött vissza hozzánk. Mikor 14-én hajnalban kivilágosodott, kivonultunk az erdőből, és letettük a fegyvert. Minket bekísértek Salánkra, ahol a mezőn kihallgatás folyt. A salánki jegyzőt ott láttam, de nem észleltem, hogy ellenünk tett volna valamit. Meggyőződésem az, hogyha vitéz Iván nem hagyja el a csapatát, nem következett volna be a fegyverletétel.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Farkas József sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Pájdí Gábor sk.

Tóth Sándor sk.

Jegyzőkönyv

Felvétel Muzsalyon, 1938. dec. 13-án a községházán. Megjelent Kis Pál muzsalyi lakos, lakik Csicsóhegyen, és előadja, hogy: Okt. 12-én indítottak útnak Munkácsról a 36. cseh gyalogezred kötelékében 4 századdal²³ Beregújfalura. Okt. 13-án csütörtökön de. 10 h tájban érkeztünk egy századdal Remete községbe. Rajvonalba fejlődve keleti irányban indultunk a salánki erdőszélnek, ahol két tankot²⁴ láttam magunk mögött jobbra elmaradni. Du. 2 h tájban puska- és géppuskatűzet hallottunk az erdőből déli irányban. Az erdő szélén, a Salánk felőli részén a Bodnár háztól 150–200 lépésnyire tüzelőállást foglaltunk el. Estefelé 5–6 h tájban visszavonultunk Remete községbe, és az erdő ezen oldala őrizetlenül maradt. Remetéről vacsora után 7 h-kor visszajöttünk az előbbi tüzelőállásba, de csak kb. negyvennyol-

²³ Véleményem szerint ez elírás, és valójában vagy egy század, vagy négy szakasz.

²⁴ Feltehetően LT vz.35 típusú könnyű harckocsikról van szó. A csehszlovák erők LT vz.35 könnyű harckocsikat, illetve Tančík vz.33 típusú kisharckocsikat vetettek be a magyar szabadcsapatok ellen. Lásd erről: FRANCEV, VLADIMÍR–KLIMENT, CHARLES K: *Škoda LT vz.35*. Praha, MBI, 1995. 18. o.

can maradtunk, a többi cseh katona elbújt Remetén. Megérkezvén helyünkre a IV-es vágás végével szemben, a salánki oldalon 9 h-kor az erdőből a IV-es vágáson keresztül három felkelő jött ki, és azt kiáltották »Ne lőjete, mi is magyarok vagyunk«. A három felkelőt ott tartottuk magunknál reggelig, de bekiáltattuk velük az erdőbe »Maradjon mindenki a helyén reggelig, mindenki át lesz motozva, és szabadon mehet«. Pénteken, 14-én reggel 5 h tájban azt láttam, hogy a felkelők az erdő mellett állnak, és a cseh altisztek szedik el a fegyvereket tőlük, majd kissé tovább az egyéb holmikat kutatták ismét más altisztek. Ekkor a cseheket és a zsidókat kiválogatták közülünk, akikkel bekísértették a felkelőket Salánk községbe. Mi pénteken estig maradtunk a salánki erdőszélen, ahonnan Munkácsra vonultunk.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Kis Pál sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Tóth Sándor sk.

Mészáros Ödön sk.

Jegyzőkönyv

Felvétel 1938. dec. 13-án a községházán Muzsalyon, megjelent Kocsis Pál, lakik Muszaly, 408. sz. alatt, és előadja, hogy: Október 11-én de 11–12 h tájban társaimmal, Farkas József vincellér és Granilla József szőlőpásztor muzsai lakosokkal felkerestük a szabadcsapatosokat a beregszászi hegyen. A város erdejében a háromszögelési pontnál találtunk vitéz Iván főhadnagy úr csapatára, akik kb. háromszázan voltak. Mindhárman beálltunk a csapatba, és pihenőben maradtunk du. 10 h-ig. Ekkor tisztí megbeszélést tartott vitéz Iván főhadnagy úr, miközben a felállított őrszemek irányában tűzharc keletkezett. A főhadnagy úr megvizsgálta a tűzharc okát, de semmi rendkívülit nem észlelt, de miután Beregszászról ugyanabban az időben jelentés érkezett Fekesházi Zoltántól, Izsák és Varga, Beregszász III. járásbeli hegyőrök útján, hogy a beregszászi hegyet erős cseh katonai csapat tartja körülfárva, a főhadnagy úr elhatározta, hogy északkeleti irányban elvonul. Okt. 12-én de. fél 3 h-kor elindult a csapat, és kb. fél 6 h-kor érkeztek a Muzsaly fölött lévő úgynevezett Vas Bika tetőre. Ekkor vitéz Iván főhadnagy úr lejött a táborhelyről és a beregi bükkerdőbe ment a forrásvizet megvizsgálni, hogy iható-e. Én ugyanekkor v. Iván főhadnagy és Kozma hadnagy parancsára Muzsaly faluba jöttem le rádióhíreket hallani, és bevásárolni. Lejövet cseh repülő felderítésbe kerültem. Dolgom végeztével visszaindultam a Vas Bika hegyen lévő táborhelyre, de már a cseh katonaság és csendőrség nem engedett senkit a faluból kijönni. Ekkor indult meg a tűzharc fenn a hegyen. Utólag hallottam, hogy huszonöt cseh

csendőrből huszonhárom meghalt ebben az ütközetben.²⁵ Én megkíséréltem este és másnap csapatomhoz bevonulni, azonban mindenütt cseh katonaság állta utamat.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Kocsis Pál sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Tóth Sándor sk.

Nagy Pál sk.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Salánkon 1938. dec. 13-án Radik János lakásán, Fő u. 33. sz. alatt. Ágyban fekvő Radik Jánosné, ki zuhanás következtében beteg, teljes szellemi frissesség birtokában előadja, hogy: Okt. 13-án délelőtt több üzenetet kaptam, hogy menjek ki a falu végébe, ahol a szabadcsapatosok vannak, mert valamilyen rokonom hívat. Miután nevet nem mondtak, én vonakodtam az üzenetnek eleget tenni. Végül, többszöri felszólításra kimentem, és ott a szabadcsapatosokat őrző cseh katonák között megtaláltam unokaöcsémet, Tigyir Tivadar szakaszvezetőt, ki Maszárfalván ruszin iskolában volt tanító, és a mozgósításkor vonultatták be. Unokaöcsém magából kikelve mesélte nekem, hogy okt. 10-én érkeztek Munkácsról (36. gyalogezred) Beregszászra, és azóta gyalog menve követik a szabadcsapatokat a beregszászi szőlőhegyen át a salánki erdőig. Elmondása szerint könnyű volt a nyomukon menni, mert mindenféle hulladékot hagytak maguk után, sőt fa derekára is erősítettek az útjukon mindenütt felhívásokat, hogy »Kövessetek minket, mi értetek jöttünk, hogy egyesüljünk.« Unokaöcsém panaszkodott, hogy a cseh hadsereg nem gondoskodott azóta róluk, és azt ették, amit a szabadcsapatok eldobáltak. Pl. akkora darab szalonnára akadtak, hogy ők tízen ettek belőle. Amikor a Borzsováig értek, ott elvesztették a szabadcsapatosok nyomát, mert a Borzsován való átlábolás sokáig tartott. Ez okt. 13-án éjjel kb. 12 h-kor történt.²⁶ Unokaöcsémék úgy vélték, hogy a szabadcsapatosok nyomán járnak, amikor egy legelőre érkeztek a salánki erdő szélén. Miután nagyon ki voltak merülve elhatározták, hogy lepihennek, és megvárják a reggelt. Órszemeket állítottak fel, és a csapat azonnal elaludt. Unokaöcsém ébren maradt. Rövid idő múlva a salánki erdőből három szabadcsapatos jött ki, és unokaöcsémet szembevilágította villanylámpával. A szabadcsapatosok azt jelentették, hogy meg akarják magukat adni, és hogy háromszázegy főből áll a csapatuk. Ettől unokaöcsém úgy megrémült, hogy magából kikelve bekiáltott az erdőbe: »Emberek, adjátok meg magatokat, ha életben akartok maradni, mert mi is szeretnénk élni, és ha megadjá-

²⁵ Ez az állítás nem felel meg a valóságnak.

²⁶ 1938. október 12-éről 13-ára virradó éjjel, éjféلكor.

tok magatokat, nem lesz bántódásotok.« A három felkelőt leszerelték, és beküldték a községbe. Unokaöcsém elmondása hézagos és zavaros úgy, hogy ezt nem tudom megállapítani, hogy a teljes létszámú felkelő csapatot ugyanekkor fogták-e el, vagy reggel. Annyit mondott, hogy az elfogottakat azzal bízta, miszerint nem lesz bántódásuk. Ugyanekkor mikor már a faluszélén őrizetben voltak, a csehek (hadbíró, stb.) ki akarták végezni az elfogott felkelőket, mire unokaöcsém bejelentette, hogy ha kivégzik a háromszázegy felkelőt, ő legyen a háromszázkettedik, mert ő megígérte az elfogatásuknál, hogy bántódás nem lesz. Unokaöcsém a falu lakosságától átvett élelmiszert osztogatta a felkelőknek, amikor is egy cseh őrzető megtámadta emiatt, és »büdös oroszoknak« aposztrofálta. Ez unokaöcsémet végképp elkésérítette olyannyira, hogy sírógörcsöt kapott, miért is az egybegyűlt tömeg és a szabadcsapatosok elől egy polgári házba vitték be, Terminka Jánoshoz a Fő u. 112. sz. alá. Elmondotta még unokaöcsém, hogy azért is hálátlanak minősítette a csehek eljárását, mert a felkelők önként adták meg magukat, holott úgy fel voltak szerelve, hogy egy pillanat alatt lekaszállhatták volna a cseh katonákat, akik csak százhuszan voltak, míg a felkelők háromszázan, és mindegyiknél háromszor annyi lőszer volt, mint a cseh katonáknál. Unokaöcsémet egy cseh tiszt elvitte, továbbiakat mondani nem tudok.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Radik Jánosné sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Ujfalussy sk.

Mészáros Ödön sk.

Jegyzőkönyv

Felvétel Salánkon, 1938. dec. 12-én az uradalmi irodában. Mészáros Ödön erdőgyakornok úr előadja, hogy: Okt. 13-án, csütörtökön de. 10 h tájban lementem a salánki csendőrörsre, mert kíváncsi voltam, nem viszik-e el a szénámat a már hurcolkodó cseh csendőrök, és hogy egyben tájékozódjam a salánki erdőben történtek felől. A szérűben találok két, cseh uniformisba öltözött katonával, és egy csendőrrel. Én a két katonával szóba ereszkedtem, annál is inkább, mert a községi jegyző is ott volt. Érdeklődésemre előadták, hogy ők az éjjel megszöktek az erdőből egy kb. három-négyszáz főnyi polgári ruhás, fegyveres csapattól. Ez a csapat elfogta őket valahol, és magával hozta ideig. Ők ugyanis hárman estek fogságba, egy ruszin, és ők ketten. (A kettő magyar volt.) Miután látták, hogy ez nem rendes katonaság, igyekeztek a csapattól szabadulni, annál is inkább, miután családos emberek. Amint a Borzsa mentén Remete község irányába haladtak, a remetei erdő szélén észrevették, hogy géppuskák vannak az erdő ellen felállítva. Erre a csapat fejvesztetten visszaözönlött az erdőbe, és ők ketten lemaradtak a csapattól, a ruszin katona azonban a csapatnál maradt. Ők

ketten az éj beálltával igyekeztek az erdőből kimenekülni, így rátaláltak valami pásztoremberekre, akik útbaigazították őket Salánkra a csendőrsre. Itt jelentést tettek arról, hogy az erdőben fegyveres csapat van, és ők kérték a csendőrséget, hogy juttassa vissza őket az ezredükhöz. A salánki csendőrség azonnal megtette az intézkedéseket, mit abból állapítottam meg, hogy rövid idő múlva több autó érkezett a községbe, fináncokkal és csendőrökkel. A délelőtt folyamán két cseh repülő jelent meg, és a Nagyerdő felett köröztek. Délután folyamán értesültem a lakásomon, hogy katonaság is érkezett és hallottuk, hogy a repülők bombázzák az erdőt. Másnapig nyugalom volt, és én elmentem a jegyzői lakba, hogy újabb értesüléseket szerezzek. A déli órákban jött haza a jegyző az elfogottaktól, ahová a csendőrök elhívták tolmácsnak. Én kérdést intéztem hozzá, hogy mi van, mire a jegyző rendkívül lehangoltan azt válaszolta, hogy jobb arról nem beszélni, hogy ott mi van. Mind jobb, intelligens emberek, kétségbeesett arccal várják sorsukat, és tudják, mi vár rájuk. Ott van Berzeviczy, Zsák, stb. Báró is [van] köztük, és olyan helyzetben vannak, hogy még a pogánynak is megesne a szíve rajtuk. Bemondásuk szerint napok óta nem ettek, ki vannak merülve, olyanok, mint az űzött vadak. Az összeírásánál dr. Illyés²⁷ felírta, hogy született Csernipatak,²⁸ mire a jegyző – Hacska János – figyelmeztette, hogy más helyet nevezzen meg, mert ezzel rendkívül súlyossá teheti helyzetét, mire dr. Illyés Miskolcot, illetőségi helyét nevezte meg származási helyül. Figyelmeztette őket, hogy tisztí rangjukat tagadják le, a hadbírótság előtt pedig hangoztassák, hogy Salánkon nincsen statárium. Utólag jegyzem meg, hogy a két szőkevény cseh katona jelentése után csütörtökön, okt. 13-án reggel a salánki őrs két cigányt küldött ki az erdőre, hogy nézzék meg, mi igaz a jelentésből. A cigányok utólag panaszkodtak, hogy azért a szolgálatért 50–50 koronát kaptak, holott az életüket tették kockára, sőt idegen cseh katonák meg is verték tévedésből őket.

Egyéb mondanivalóm nincsen.

Mészáros Ödön sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Ujfalussy sk.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Salánkon, 1938. dec. 12-én az uradalmi irodában, ahol megjelent Gál András, szül. 1892, ref., Vasút u. 339. sz. alatti salánki lakos, és előadja, hogy: Okt. 13-án de. 8 h tájban kimentem a salánki erdő északnyugati szegélyére, Remete község felé eső részre, szántani. A Pappocsár nevezetű dűlőben szántás közben észrevettem, hogy tőlem nyugati irányban, Beregszászról Remete községbe vezető

²⁷ Dr. Illyés Lajos hadnagy.

²⁸ Feketepatak, magyarlakta falu Salánktól délre.

műúton egymás után érkeznek katonai autók Remete községbe. Én azt mondtam a velem dolgozó feleségemnek: »alighanem baj van a Felvidéken, mert ahol ni, viszik a katonákat.« Kb. 2 h tájban láttam, hogy Remete községből gyalogság vonul ki és jön át a Borzsa hídon. Eleinte azt hittem, hogy a magyar hadsereg érkezett, majd a hídon átkelve, rajvonalba fejlődtek az erdő irányába, s őket 3 tank követte, melyek közül az egyik a hozzám legközelebb dolgozó remetei lakostól érdeklődik. Ekkor tudtam meg, hogy cseh katonaság érkezett. Eltávozása után megkérdeztem a szomszédomat, hogy mi után érdeklődtek, aki azt mondta, hogy valami 20 magyart keresnek (húsz főt). Az egyik tank a gyalogságot követve déli irányban az erdő szegélyéhez ment, oda, ahol az erdő szegélyét eléri, mely irányból rövid idő múlva, kb. 2–3 h tájban gyalogsági- és géppuskatűzet hallottam. Ez a tűz kb. 10 percig tartott, majd tüzet szüntettek, utána ismét tüzelés indult, majd ez harmadszor is megismétlődött, mikor is délnyugati irányból, az erdőből is tüzeltek. Közben olyan löfegyver hangját is hallottam, ami előttem a háborúból ismeretlen volt. Gyorsan lövöldöz, de nem úgy hangzott, mint a géppuska.²⁹ Mikor az erdő felőli tüzelés lövedéke közel járt hozzánk, azt mondtam a feleségemnek, hogy menjünk haza, mert itt az életünk nincs biztonságban. Remete község déli kijáratánál, a Borzsova hídján katonaság állt oszlopban, ugyanott egy tank is állást foglalt. Én másnap, okt. 14-én ismét ki akartam menni a határba vetni, de a cseh katonaság a falu széléről visszaküldött azzal, hogy hogy a Nagyerdő környékére senkinek sem szabad menni. Okt. 15-én a feleségem a határ egy másik részén burgonyát szedett és kimentem hozzá, ekkor újságolt, hogy Kiss Róza salánki lakos a temető árkában találkozott egy szabadcsapatossal, aki tőle ennivalót kért. Kiss Rózánál nem volt ennivaló, és avégből kereste fel feleségemet, hogy tőle szerezzen, amit azután el is vitt a szabadcsapatosoknak. Iván Mihály szabadcsapatos őrzető akkor azt kérte Kiss Rózától, hogy engem küldjön ki hozzá. Én estefelé, 7 h-kor kimentem a temető mellé Kiss Róza által megjelölt helyre, ahol Iván Mihály őrzetőt meg is találtam, és kerülő úton bevezettem a községbe, miután ruhámat reá adtam. A lakásomon beszélgettünk, és ekkor Iván Mihály őrzető elmondta, hogy Debreceni zászlós³⁰ úrral jöttek tízen Sárospatakról Vásárosnaményba, ahol a lövész zászlóaljnál felszerelték őket. Onnét egy századdal Tarpára vitték, ahol a határban találkoztak egy másik századdal, és most már együtt keltek át a határon, minden akadály nélkül, majd másnap találkoztak a beregi hegyen egy másik századdal. Ekkor úgy tudták, hogy a parancsnokuk vitéz Iván főhadnagy. Mikor továbbindultak a salánki erdő felé, és a Borzsa hidat átlépték, a tisztek megbeszélték, hogy megbeszélést fognak tartani, de vitéz Iván főhadnagy parancsnok nem volt megtalálható többé. Ekkor a csapat elvesztette a fejét, mert még a tisztek is tájékozatlanul maradtak, a rend felbomlott. Ekkor egy

²⁹ Feltehetően vagy a csehszlovák erők ZB vz.26 golyószóróit, vagy esetleg a magyar diverzánsok Bergmann MP-35 géppisztolyait hallotta.

³⁰ Debreceni István zászlós.

másik tiszt vette át a parancsnokságot, de közben olyan kívánság hangzott el több tiszt részéről, hogy a szerelvényt dobják a Borzsába, erre azonban a legénység nem volt hajlandó. Ekkor a tisztek elhatározták, hogy egy napig pihennek, és csütörtök éjjel Tiszaújlak irányában áttörnek a cseh vonalon, és hazatérnek Magyarországra. Azonban mikor 13-án az erdőben tüzelés kezdődött, Iván Mihályt kiküldték északnyugati irányba, biztosító járőrbe. Állítása szerint visszamenni nem tudott, mert a cseh csapatok elszakították a főcsapattól az est folyamán. Ekkor bujkált, amíg 15-én esti 7 h-kor velem nem találkozott. A magyar csapatok bevonulásáig [én bújtattam]. Közben cseh csendőrség kereste nálam, de sikerült minden alkalommal elrejteni.

Egyéb előadni valóm nincs.

Gál András sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Rónai Géza sk.

Mészáros Ödön sk.

Jegyzőkönyv

Felvétel Salánkon, 1938. dec. 12-én az uradalmi irodában. Megjelent Orbán Bálint, szül. 1893, ref., lakik Salánkon, Fő u. 566. sz. alatt, és előadja, hogy: Október 14-én de. 4 h 30-kor kijöttem a lakásomból és arra lettem figyelmes, hogy tőlem kb. 60–80 lépésnyire valakit puskatussal ütnek, és erősen jajgat, miközben hangosan kiáltozta: »kérem, ne üssenek, ne öljenek meg, hiszen már itt vagyok« de hogy az illető ki volt, azt nem tudom. Később sem láttam olyasvalakit az elfogottak között, akin verés nyomai látszottak volna.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Orbán Bálint sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Mészáros Ödön sk.

Ujfalusi István sk.

Jegyzőkönyv

Felvétel Salánkon, 1938. dec 10-én az uradalmi hivatalban. Megjelent: Salánki István, szül. 1907, gör. kat., salánki, Fő u. 18. sz. alatti lakos, és előadja, hogy: Október 14-én du. 4 h-kor, amint a szolgálati helyemről, a fűrésztelepről a községbe igyekeztem, a Szalva híd táján, a községtől néhány száz lépésre figyelmes lettem arra, hogy cseh tisztek autón elhajtottak mellettem. Ezt követően 3 autó

(személykocsi) civilekkel haladt el mellettem, és az egyik benn ülő civil az arcát fogta, miből arra következtettem, hogy az illető meg van sebesülve. A község szélére érve láttam, hogy a szabadcsapatosok szakaszonként felállítva, éllel a falu irányába indulásra készen állnak. Tiszaújlak irányában láttam gyalogmenetben haladni kb. húsz szabadcsapatost, akiket még az autók előtt útnak indítottak.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Salánki István sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Rónay Géza sk.

Mészáros Ödön sk.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Salánkon, 1938. dec. 12-én az uradalmi irodában, megjelent Ge-
cse Béla, szül. 1900, ref., lakik Salánkon, Fő u. 144. sz. alatt, és előadja, hogy:
Okt. 12-én de 10 h tájban kint jártam a salánki uradalmi erdő ügynevezett kissze-
lep részén. Egyszer a bozótból valaki felszólított, hogy álljak meg, majd előreszó-
lított, és akkor előttem ismeretlen két fegyveres, polgári ruhás egyénnel találtam
magam szemközt. Ezután kb. 50–60 lépésnyire beljebb vezettek, ahol kb. 100 főnyi
pihenő csapatra akadtam. Az egész napot a társaságukban töltöttem és felszólí-
tottak, hogy álljak be közéjük a csapatba. Én nem tudtam hogy kicsodák, és mi a
céljuk, mivel ezt nem árulták el. Azonban rögtön adtak puskát és hat kézigranátot,
melynek kezelésére kioktattak. Esti 6 h tájban kérésemre, hogy melegebb ruhát és
élelmet hozzak, elengedtek a faluba a lakásomra. Én odahaza a családommal nem
közöltem, hogy hol jártam, és hova készülök vissza, miután az ismerősöktől több
helyről összevásároltam egy zsák kenyeret és szalonnát. Éjjeltájban visszamentem
a csapathoz, és őket ugyanazon a helyen találtam pihenőben. Miután az általam
hozott élelmet elosztották maguk között, lefeküdtem aludni. Én hiába érdeklődtem
a céljaik felől, nem árulták el, de ekkor már gyanítottam, hogy valamilyen katonai
tevékenység és abban bíztam, hogy még többen össze fognak jönni, és megtámad-
juk a cseheket. Okt. 13-án, csütörtökön egész délelőtt heverésztünk, és kb. 2 h-ig
nyugalom volt. Ekkor cseh repülőek érkeztek, melyek az erdő északnyugati részét
bombázták. Majd rövid idő múlva, ugyancsak két óra tájban a mi táborhelyünkől
nyugati irányban a Borzsova folyó tájából puskatűzet hallottunk. Mi készültség-
be léptünk, várva a támadást, de ez nem következett be. Úgyhogy a mi táborhe-
lyünkön a mellékelt térkép³¹ szerint IV-es és a B. erdővágás kereszteződésénél,

³¹ Az említett térkép nem maradt fenn.

a vágástól 100 lépésnyire egy bozótosban foglalva állást, az egész napot nyugalomban töltöttük el. Du. 6 h tájban engem őrségbe állítottak fel a IV-es és B. vágás kereszteződéséhez, ahol éjjel után 1 h-ig maradtam. Ekkor bevontak, és tovább őrség nem is lett felállítva. Mikor a főcsapathoz bevonultam, ott a parancsnok, akit hadnagy úrnak szólítottak, és akiben fénykép után Kozma Lászlót vélem felismerni közölte velem, hogy ők elhatározták, hogy megadják magukat, és én próbáljak menekülni. Ezek után én fegyveresen és kézigránáttal, négy kísérővel elindultam az erdőben hazafelé. Az erdő széle előtt a négy kísérő visszafordult, én pedig szökve és bujkálva hajnalban anélkül, hogy cseh katonával, vagy csendőrrel bárhol is találkoztam volna, hazaérkeztem. A fegyvert, löszert és kézigránátot elrejtve lefeküdtem. Kora reggel feleségem azzal keltett fel, hogy elfogták a nagymezőn a magyarokat, és a falu szélére kísérték őket. Azonnal odasiettem, és felismertem néhányat közülük, akikkel az erdőn érintkeztem. De mivel nevét egyik sem árulta el, nem ismerem őket név szerint ma sem. Sokáig nem tartózkodhattam a közelükben, mert az egyik cseh csendőr a helybeli őrsről gyanakodott rám: emiatt megszöktem a faluból, és három és fél hétig, amíg a magyar csapatok be nem vonultak, az erdőben bujkáltam, csak néha szöktem haza élelemért. Bujkálásom alatt találkoztam Onofré Gyula nevezetű csikóssal, aki elmondta, hogy egy tisztet a magyarok közül Tiszaújlakra vezetett, aki onnan tovább szökött. Én az erdőben való bujkálásom alatt, okt. 15-én éjjel találkoztam ismét 12 felkelővel, akik nagyon éhesek voltak, mire a faluba beszökve élelmet szereztem nekik. Utána éjjeltájban elindultam velük a magyar határ felé, mivel arra kértek, hogy szöktessem őket át Magyarországra. Vasárnap, 16-án de. 4 h tájban Sárosoroszit megkerülve, Csetfalva és Vári között a Tisza partjára érkezve saját pénzemen 20 cseh koronáért egy cigánytól, aki a Tiszán halászott csónakot béreltem, és átküldtem őket magyar területre.

Egyéb mondanivalóm nincs.

Gecse Béla sk.

Kihallgatást vezette:

Theodorovich István sk.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Mészáros Ödön sk.

Rónay Géza sk.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

1. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/el. Harcjelentések, eseménykutató jegyzőkönyvek.

Szakirodalom

1. B. STENGE CSABA: Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében. II. rész. *Seregszemle*, 2017/3–4. 113–117. pp.
2. FRANCEV, VLADIMÍR–KLIMENT, CHARLES K: *Škoda LT vz.35*. Praha, MBI, 1995
3. MAREK, JINDŘICH: *Hraničářská kalvárie*. Cheb, Svět Křidel, 2004.
4. PLACHÝ, JIŘÍ: Zpráva pplk. Antonína Zemana - Barovského o událostech na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. *Securitas imperii* 2015/1. 170–190. pp.

